

K O N I N K L I J K E N E D E R L A N D S E
A K A D E M I E V A N W E T E N S C H A P P E N

De Marokkaanse krokodil. Enkele observaties over frequentie, variatie, thematiek en etniciteit

Meder, T.

published in

"Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander" Volkskundige en taalkundige opstellen over het vertellen van moppen in de multiculturele wijk Lombok

2001

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Meder, T. (2001). De Marokkaanse krokodil. Enkele observaties over frequentie, variatie, thematiek en etniciteit. In T. Meder (Ed.), *"Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander" Volkskundige en taalkundige opstellen over het vertellen van moppen in de multiculturele wijk Lombok* (pp. 7-29). Stichting Beheer IISG.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
pure@knaw.nl

De Marokkaanse krokodil

*Enkele observaties over frequentie, variatie,
thematiek en etniciteit*

Theo Meder

1. Inleiding

Moppen worden niet zelden als triviaal beschouwd. Iemand vertelt een mop, er wordt gelachen en dat was dat. Nauwelijks iets om verder bij stil te staan. Vertellers en publiek beseffen doorgaans niet dat moppen zogenaamde ‘mentaliteitsdragers’ zijn: ze dragen een bepaalde boodschap uit. Die boodschap wordt onbewust wel opgevangen – anders zou er niet gelachen worden – maar zelden bewust overdacht. En dat is maar goed ook, want als iedere grap reflectie zou behoeven, dan was de lol er gauw af.

Kern van de zaak is dat moppen commentaar leveren op maatschappelijke situaties en verschijnselen die zich in het domein bevinden van sociale gevoeligheid en pijnlijkheid – dat geldt misschien niet absoluut voor de samenleving als geheel, maar dan toch voor bepaalde sociale groepen binnen de samenleving. Moppen balanceren op de grens van waardebeseft en norm-overschrijding. Moppen gaan over hete hangijzers, taboes, onlustgevoelens, angsten en wensdromen. De mop heeft hoe dan ook een ventiefunctie waarmee allerhande spanningen kunnen worden weggelachen.

Het idee dat tegenwoordig in Nederland alles kan op het gebied van seks, wordt weersproken door de hoeveelheid moppen die erover gemaakt worden. Hoeveel moppen gaan er niet over overspel, prostitutie, impotentie, geslachtsziekten, castratie, homoseksualiteit en pedofilie? Er is vandaag de dag misschien een hoop bespreekbaar, maar seksualiteit is in de praktijk nog immer aan veel regels, (voor)oordelen en taboes gebonden. Anders zou seks niet veruit op nummer één staan in de Top Tien van moppen voor volwassenen. Andere gevoeligheden in dit tijdsgewricht zijn blijkens het huidige moppenrepertoire de thema’s van domheid en slimheid, onaangepast gedrag, lichamelijke kwalen en gebreken, psychische en emotionele stoornissen, dood en ongelukken, rijkdom en armoede, macht en onmacht, huwelijks- en familieproblemen, en tot slot religie, etniciteit en politiek. In

deze opsomming ontbreekt eigenlijk alleen nog de absurde mop, die een loopje neemt met de werkelijkheid.

In zeker opzicht is elke mop die in gezelschap wordt verteld een kleine ‘samenzwering’ onder gelijkgestemden, die het saamhorigheidsgevoel verhoogt, en collectieve oordelen bevestigt. Op een grappige manier mag men vaak onder woorden brengen, wat serieus niet altijd is geoorloofd.

Gegeven het feit dat moppen steeds gaan over normen en afwijkingen daarvan, wordt het interessant om te bezien wat bepaalde groepen mensen kennelijk bezighoudt. De frequentie van bepaalde typen moppen zegt iets over hun preoccupaties. De thematiek van het repertoire geeft inzicht in bepaalde maatschappelijke of culturele gevoeligheden. Zo kunnen moppen ook bepaalde etnische standpunten duidelijk maken: welke normen legt een bepaalde etnische groep aan de dag, en hoe denkt die groep over andere etnische groepen? In het navolgende wil ik enkele aspecten hiervan belichten. De nadruk zal daarbij liggen op het repertoire van allochtone kinderen in de leeftijdscategorie van 6 tot en met 13 jaar, want zij hebben op Salaam Lombok van 27 september 1998 de meeste moppen verteld.

2. Frequentie en variatie

Staan we eerst even kort stil bij de moppen die volwassenen hebben verteld. Opgemerkt moet worden dat het merendeel van de volwassen vertellers uit Nederlanders bestond. Deze oudere Nederlanders hebben vooral Sam en Moos-moppen, Belgenmoppen en seksmoppen verteld. Door kinderen, hetzij autochtoon, hetzij allochtoon, worden Sam en Moos-moppen niet meer verteld – de figuren Sam en Moos zeggen hun niets meer. Wie vandaag de dag kinderen of jongeren naar moppen over joden vraagt, loopt nog de meeste kans om een holocaust-mop te horen te krijgen. Belgenmoppen worden daarentegen zowel door kinderen als door volwassenen verteld. Een voorbeeld van een Belgenmop die tijdens Salaam Lombok door een volwassene is verteld, luidt:

“Nou, de Belgen hebben, hebben een beurs gedaan over de uitvindingen in België, en èh, ze hebben ... nou, de beste hebben gewonnen natuurlijk. En dat zijn: de condoom met zweetgaten, en de overdekt vliegveld, helicopter met springstoel, en zaklamp op zonne-energie en een waterdichte spons. En dat was ’m dan.”

Deze Nederlander slaagde er overigens in om tien Belgen-moppen achter elkaar te vertellen (in de meeste gevallen korte raadseltjes) en daarmee een

rijksdaalder van ons te incasseren. Een wat oudere mevrouw vertelde ons een uitgebreide seksmop in plat Utrechts:

“D'r was een mevrouw, die ging naar 't bingoën. En die zegt tegen d'r man van: ‘Vin je het erg als ik vanavond naar het bingoën gaat?’ ‘Nee,’ zegt 'ie, ‘je mag van mij naar het bingoën’. Zij kom 's avonds terug, toen zegt 'ie: ‘En? Heb je wat gewonnen?’ ‘Ja,’ zegt ze, ‘duizend gulden.’ ‘Nou,’ zegt 'ie, ‘da's een goeie bingo.’ Die week daarop vraagt ze weer van ‘Hé, èh, mag ik naar 't bingoën?’ ‘Ja hoor, as je maar met geld terugkomt.’ ‘Ja, is goed,’ zegt ze, ‘ik hoop 't.’ Zij 's avonds weer terug, en toen zegt 'ie: ‘En, wat hège gewonnen?’ Toen zegt ze: ‘Nou, v... tweed... vijftienhonderd gulden.’ ‘Nou,’ zegt 'ie, ‘een hele goeie bingo.’ Hij zeg: ‘Èh, wou je volgende week soms weer?’ ‘Nou, as 't mag.’ ‘Ja,’ zegt 'ie, ‘jij mag van mij, hoor. As 'ie dan ook maar weer wint.’ Dus zij de volgende week weer. Maar die man ook niet achterlijk: hij denk van, ik ga toch 's effe kijke waar mijn vrouw naar toe gaat. En ja hoor, toen ging ze zo'n soort bor... èh ... bordeel in. En èh ... hij terug om koffie te zetten en televisie te kijken en zo. En toen komt zij in een keer binnen, toen zegt 'ie: ‘En heb je nog wat gewonnen vana...?’ ‘Ja ouwe, vijfendertighonderd gulden.’ ‘Nou,’ zegt 'ie, ‘'t ken niet beter.’ Zegt ze ‘Ja,’ zegt ze, ‘maar nou ben ik het bingoën zat,’ zegt ze, ‘èh, zou jij het bad niet effe voor mij vol kenne laten lopen?’ ‘Ja, tuurlijk’ zegt 'ie, ‘doe ik toch even voor je.’ Nou zij ... hij laat het bad vollopen, zij vlieg in een keer naar boven, vlieg weer met een klerevaart naar beneden en zeg in een keer: ‘Waarom zit er maar zo'n laagje water in 't ... in me bad?’ Zegt 'ie: ‘Ik was bang dat je bingo briefje nat werd.’”

Dergelijke seksmoppen zijn door de kinderen nauwelijks verteld, wat natuurlijk deels samenhangt met de leeftijdscategorie waartoe de kinderen behoren. Slechts een enkel kind dat tegen de puberteit begon te lopen, en mogelijk meer belangstelling voor seksualiteit aan de dag legde, heeft een seksmop verteld. Het niet-vertellen van seksmoppen door kinderen kan overigens voor een deel ook cultuurbepaald zijn: schaamte kan met name allochtone kinderen hebben weerhouden om zo'n mop aan vreemde, volwassen interviewers te vertellen.

Van alle moppen die we op die zondag te horen hebben gekregen, valt de volgende Top Tien van meermaals vertelde grappen op te stellen:

Mop	Aantal malen verteld
“Wat op de grond ligt is vies”	11
Ja, mes, hoera (AaTh 1697)	4
Zee onder stoel	4
Afsnijden bil / piemel	4 (driemaal in het Turks)

Mop	Aantal malen verteld
“Broem broem”	4
“Superman, superman”	2 (eenmaal in het Turks)
“Als ik je pak, eet ik je op”	2
“Ik ben de geest van vuur en bloed”	2
Mier dood: begrafenis	2 (eenmaal in het Turks)
Kaal hoofd, blote kont	2

Al deze moppen zijn door kinderen verteld. Het is natuurlijk mogelijk dat sommige kinderen eenzelfde mop meer dan eens hebben verteld, maar dan is dat in elk geval nooit in dezelfde bewoordingen gebeurd: er werd in elk geval steeds weer een nieuwe versie van dezelfde mop gerealiseerd. Voorts konden de kinderen elkaars moppen horen. Ongetwijfeld heeft een bepaalde mop een ander kind wel eens geïnspireerd om deze nog eens in eigen bewoordingen te herhalen. Niettemin lijkt de bovenstaande Top Tien een behoorlijk inzicht te geven in welke soort moppen populair zijn bij de jonge allochtone vertellers.

De absolute topper onder de moppen is die over “Wat op de grond ligt is vies”. Als voorbeeld volgt een versie die is verteld door een allochtoon meisje:

“Jantje ging met zijn oma boodschappen doen. En oma zei van: ‘Alles wat je pakt ... alles wat je van de grond opraap, mag je niet oprapen.’ Toen liepen ze zo. Zagtie, zagtie tientje liggen. Zei z’n oma: ‘Alles wat op de grond ligt, raap je niet op.’ Zagtie banaan, een hele banaan liggen. Zei die oma van èh: ‘Alles wat op de grond ligt, raap je niet op.’ En toen viel zijn oma over een, over een banaan, over dat b... over die bananeschil. En toen zei èh ... en toen zei èh ... oma: ‘Help mij even.’ En toen zei Jantje: ‘Nee, liever niet, want alles wat op de grond ligt, is vies.’”

Niet alle vertellertjes – en dat geldt eigenlijk voortdurend – vertellen de mop even vaardig, en sommigen hebben zich er snel vanaf gemaakt. Er zit altijd wel een zekere variatie in het verhaal: Jantje kan met zijn oma door het park lopen, door het bos, op de camping, of in de stad. Meestal gaan Jantje en zijn oma boodschappen doen. Doorgaans ziet Jantje olopende geldbedragen liggen (meestal in een reeks van drie), die hij van oma niet mag oppakken. De viezigheid op straat wordt – bij Marokkaanse vertellers – door de oma plots in het Berber wel gekarakteriseerd als “izzan”, wat letterlijk ‘poep’ betekent. Soms komt oma zomaar te vallen, soms glijdt ze uit over een bananenschil (al dan niet zelf neergegoot), en soms laat

ze alleen haar portemonnee vallen, die Jantje dan weigert op te rapen. Eén keer komt oma ten val als ze zelf een (aanzienlijk) geldbedrag van de straat wil rapen. Ze wordt dan als het ware gestraft voor haar eigen hebzucht, terwijl ze Jantje verboden heeft om iets van de straat op te rapen. Jantje betaalt haar vervolgens met ‘gelijke munt’ terug; nu wil hij haar niet oprapen.

Onderzoek elders heeft uitgewezen dat deze mop minstens zo populair is onder Nederlandse kinderen als onder allochtone kinderen. De mop raakt aan een aantal – zeker voor kinderen – gevoelige domeinen: hij gaat over hebzucht versus zelfbeheersing, maar bovenal over viesheid versus reinheid en over gehoorzaamheid versus ongehoorzaamheid. De gezagsverhouding in de mop is duidelijk: het kind wordt idealiter geacht naar de volwassene te luisteren. De volwassene brengt het kind waarden bij als zelfbeheersing (geld laten liggen ook al wil je het hebben) en reinheid (afkeer aanleren van allerhande viezigheid, onder meer van dingen die buiten op de grond liggen). Voor zowel allochtone als autochtone kinderen is het leuk als het kind vervolgens het geleerde quasi-gezagsgetrouw tot het eind toe volhoudt. Eigenlijk is het kind ongehoorzaam door de gevallen oma niet overeind te helpen (want als oma valt, treden er regels van hoffelijkheid en behulpzaamheid in werking), maar tegelijkertijd is het consequent in het uitvoeren van haar gebod: alles wat op de grond ligt is vies en mag je niet oprapen. In één opzicht kan de mop voor bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse kinderen nog nèt iets leuker zijn, aangezien in hun cultuur de grootmoeder nadrukkelijker een persoon van gezag is, aan wie men respect dient te betonen. De oma valt als het ware ‘van haar voetstuk’ en het kind onttrekt zich aan de eis tot respect – dit maakt het kind (binnen de fictie van de mop) extra stout, en daarmee wordt de mop wellicht extra leuk.

Terwijl de mop over “Wat op de grond ligt is vies” niet minder dan elf maal verteld is, werden de vier volgende moppen uit de Top Tien slechts viermaal verteld. De mop die ik voor het gemak maar ‘Ja, mes, hoera’ heb genoemd, kent een respectabele traditie en verspreiding. De oudst bekende versie van deze mop dateert uit de 14e eeuw. De mop is in talloze variaties verspreid over Europa in de overlevering aangetroffen. In de internationale catalogus van volksverhalen van Antti Aarne en Stith Thompson, *The Types of the Folktale*, heeft de mop het volgende nummer meegekregen: AaTh 1697, “*We Three; For Money*”. Het centrale thema in de mop is telkens weer het taalprobleem waarmee ‘gastarbeiders’ te kampen hebben. Meestal draait het in het verhaal om drie seizoenarbeiders die in een ander land lukraak wat woorden in de hun onbekende taal onthouden. Als de arbei-

ders ondervraagd worden in verband met een misdaad, beschuldigen zij zichzelf door de onthouden woorden uit te spreken. Zodoende worden ze gestraft voor een misdaad die ze niet begaan hebben. In Lombok werd de mop onder meer aldus verteld:

“Er was eens een Turk, die was pas uit Turkije gekomen. En hij kon helemaal geen Nederlands. De eerste dag toen 'ie naar de stad ging, hoorde hij èh: ‘Mes, mes, mes.’ En de volgende dag hoorde hij: ‘Ja, ja, ja.’ O nee, eerst ... Eerst: ‘Ja, ja, ja’, en daarna: ‘Mes, mes, mes.’ En daarna, de volgende dag, hoorde hij weer: ‘Hoera, hoera, hoera.’ Toen zei de èh ... toen moest hij mee naar het politiebureau. Toen zei de politie: ‘Heb jij die ene Turkse mevrouw vermoord?’ Toen zei hij: ‘Ja, ja, ja.’ Toen zei de politieman: ‘Met wat?’ Toen zei hij: ‘Mes, mes, mes.’ En toen zei die agent: ‘Nou, naar de gevangenis.’ Toen zei 'ie: ‘Hoera, hoera, hoera.’”

Het centrale probleem in de mop is het gebrek aan taalvaardigheid, wat door de (allicht taalvaardiger) verteller en luisteraars als een vorm van ‘domheid’ wordt geïnterpreteerd. Slechts in twee versies wordt gezegd dat de hoofdpersoon een Turk is. In een derde versie gaat het om drie jongens van niet-gespecificeerde etniciteit, en in de vierde mop is opmerkelijk genoeg de stereotiep-Nederlandse Jantje de hoofdrolspeler. Dit maakt de mop absurd, want Jantje kampt niet met een taalprobleem, maar zegt niet-temin door hem opgevangen woorden na, waardoor hij zichzelf beschuldigt. De mop is nu ook hilarischer geworden, want op de vraag waarmee de moord is gepleegd, luidt het antwoord nu: “Met mes en vork.”

De mop die ik ‘Zee onder stoel’ heb genoemd, is bij allochtonen en autochtonen ongeveer even geliefd. Net als veel andere moppen die op Salaam Lombok zijn verteld, speelt de handeling zich af in een voor kinderen vertrouwd décor: de schoolklas. Eén van de versies verloopt aldus:

“Jantje die had aardrijkskunde. En hij moest zo nodig naar de wc. Hij vroeg aan de meester oftie naar de wc mocht, maar hij mocht niet. Hij moest wachten tot de pauze. Maar Jantje, die hield niet meer vol. Toen plaste hij. Toen vroeg de meester aan hem: ‘Waar legt de Grote Oceaan?’ Vroeg de meester aan Jantje: ‘Waar legt de Grote Oceaan?’ Toen zei Jantje: ‘Onder mijn stoel, meester.’”

De variatie in deze mop is miniem. Het doet er eigenlijk weinig toe, of er een meester of een juf voor de klas staat. Er zit ook slechts een kleine variatie in de vraag: waar ligt de zee, de Noordzee, de Atlantische Oceaan of de Grote Oceaan? En het antwoord is dan: onder mijn stoel (eenmaal: tafel). De thematiek van deze grap is tot op zekere hoogte ook weer ‘(on)reinheid’, maar dit is toch vaak ook een symbolische categorie; de thematiek is hier veeleer nog ‘(on)zindelijkheid’. De mop behoort tot de bij kinderen ge-

liefde groep van poep- en piesgrappen, die door volwassenen al snel flauw gevonden worden, omdat zindelijkheid voor hen persoonlijk (althans tegenwoordig) niet meer als problematisch of pijnlijk wordt ervaren. Voor kinderen ligt de overstap van onzindelijkheid naar zindelijkheid nog niet zo heel ver achter hen, en werkt het lachen over andermans onzindelijkheid bevrijdend. Het lachen om anderen waar we – gelukkig – zelf niet toe behoren, is een universeel humoristisch procédé.

De volgende mop over het ‘afsnijden van bil of piemel’ is opvallend genoeg vaker in het Turks aan ons verteld, dan in het Nederlands. De Nederlandse versie verloopt aldus:

Jongen 1: “Ja, mag ik? [...] De vader van Jantje vroeg aan hem oftie een, een hambu... een hamburger w...”

Jongen 2: “Een frikadel joh.”

Jongen 1: “... een frikadel wou kopen. Toen ging Jantje daarheen, maar hij ... het was gesloten. En toen had Jantje zijn pik eraf gesneden, hahaha. Had hij z’n pik eraf gesneden. Toen gingdie na... nee, ja, had ’ie ’t warm gemaakt. Had ’ie ’t aan zijn vader gegeven. Zei z’n vader: ‘Hmm, mag ik er nog één?’”

De verteller maakt duidelijk een verkeerde start, maar wordt tijdig gecorrigeerd. Er bestaat namelijk geen vormovereenkomst tussen een hamburger en een mannelijk geslachtsdeel. Het taboekarakter van de thematiek ligt er in alle eenvoud duimendik bovenop. De mop appelleert enerzijds aan de mannelijke castratie-angst, en in de grap wordt het taboe op kannibalisme (ongemerkt) overtreden. Wellicht schuilt er in de mop ook nog enige kritiek op de kwalijke eetgewoonten van de Nederlander: het is immers de vader van Jantje die om een frikadel vraagt. Een frikadel uit de Hollandse snackbar is voor de rechtgeaarde moslim in dubbel opzicht taboe: niet alleen is de kans groot dat er varkensvlees in verwerkt zit, maar bovendien staat het vast dat het vlees niet ‘helal’ (of Arab. ‘halaal’) is, dat wil zeggen: op islamitisch-rituele wijze geslacht.

In de Turkse versies is de castratie-thematiek verdwenen. Hier wordt telkens vlees van de bil afgesneden. In twee versies verandert de stereotiep-Nederlandse Jantje ook meteen in de stereotiep-Turkse Keloğlan (welke naam letterlijk “kaal jongetje” betekent). De jongen moet steeds vlees of vis halen, maar snijdt in plaats daarvan een stuk van zijn bil. In één Turkse versie (verteld door het Turkse meisje Sündüs) is Keloğlan jarig. Hij snijdt nu niet alleen vlees van zijn bil, maar hij laat ook zijn urine voor geklust ei doorgaan en zijn ontlasting voor chocoladetaart. Deze versie is derhalve nog verrijkt met poep- en pieshumor.

Eveneens viermaal verteld tijdens Salaam Lombok is de mop die ik als “Broem broem” heb aangeduid. Het décor is weer het klaslokaal, en weer staan er gezagsverhoudingen op het spel, namelijk die tussen de leerkracht en de leerling. Ik citeer hier een versie waarbij onenigheid ontstaat met een vorige verteller:

Jongen 1: “Jantje was op school, en ze deed steeds: ‘Broembroem.’”

Jongen 2 [verontwaardigd]: “Hebtie van mij. Hij naapt mij a. Hé, stop stop. Hij naapt, hij naapt mij a. Hij gaat me naäpen.”

Jongen 1: “Nee, ik wist niet. [...] Jantje was op school. En hij, hij, hij èh hij deed: ‘Broembroem’ op school. Dus meester zei: ‘Hou maar op.’ Zei ... deed ’ie nog een keer: ‘Broembroem.’ Zeitie: ‘Houd maar op.’ Zeit ... deed ’ie: ‘Broembroem.’ Houd je mond, joh.”

[Reageert op jongen 2 die zich bemoeit met het vertellen van de mop.]

Jongen 2: “Zei die: ‘Nee, m’n benzine is op.’”

Jongen 1: “‘Als je ... de laatste keer. Als je ’t weer doet, ga je op de gang.’ Deed ’ie: ‘Broembroem.’ Zeit’ie: ‘Ga maar nu op de gang.’ Zeit’ie: ‘Nee, m’n berinzi... benzine is op.’ Flikker, houd je mond joh.”

[Laatste = kwade opmerking aan jongen 2 die clou verraden heeft]

Het vertellertje zegt zich niet bewust te zijn, dat hij een mop herhaalt die al verteld is. Feit is wel dat we de hele dag merkten dat vertellers inspiratie opdeden uit, en elementen ontleenden aan reeds eerder vertelde moppen. Hoe dan ook vindt de eerdere verteller het vervelend dat zijn mop weer verteld wordt, en hij tracht de huidige verteller – niet zonder succes – dwars te zitten door de clou voortijdig weg te geven. De mop draait er steeds om dat een leerling de lessituatie verstoort met een motorgeluid, tot ongenoegen van juf of meester. Het incident herhaalt zich (3x) en de leerkracht dreigt de leerling de klas uit te sturen. Eén van de vertellers laat de juf zelfs bijna dreigen met een tik, maar realiseert zich nog juist op tijd dat Nederlandse juffen geen tikken uitdelen. Als de leerkracht het kind uiteindelijk de klas uitstuurt, wordt de motor-analogie door de leerling verder doorgetrokken: de benzine is op, of de motor heeft een lekke band. De humor schuilt weer in de ongeoorloofde ongehoorzaamheid van het kind.

De laatste vijf moppen uit de Top Tien zijn allemaal twee keer verteld. De mop die ik hier “Superman, Superman” noem, is eenmaal in het Turks verteld door een meisje en eenmaal in het Nederlands door een jongen. De versie van het Turkse meisje is wat coherenter en wordt hier geciteerd in de vertaling van Margreet Dorleijn:

Er was eens een luilak, en die ging naar de leraar, en die zei: “Maak je huiswerk.” En toen eh ... huiswerk ... iets ... eh ... “Je moet vier zinnen meebrengen morgen.” Toen ging hij naar huis, naar zijn vader ... eh ... zijn vader zat

de krant te lezen, de krant te lezen, en toen zei zijn vader: “Sodemieter op.” En toen ging hij naar zijn moeder, en zijn moeder had de jou-gekte en zei alsmaar: “Tegen jou! Tegen jou!” En toen zei zijn moeder alsmaar: “Tegen jou, tegen jou.” En toen, nou ... eh, toen ... eh ... o, ja! ... eh ... ging hij naar zijn zu... broer, en zijn broer zat Superman te kijken. “Superman, Superman,” zei hij. En toen ging hij naar zijn zuster, die zat te telefoneren en die zei: “Nee dan kan ik niet want om twee uur heb ik een afspraak.” En toen ging hij naar de leraar en die zei: “Vertel maar op.” En hij zei, hij zei eh ... “Vertel maar op.” En toen zei hij: “Sodemieter op.” En toen zei hij: “Tegen wie zeg je dat?” “Tegen jou, tegen jou!” “Wie denk je wel dat je bent?” “Superman, Superman!” En toen zei de leraar: “Zal ik je naar de directeur brengen?” “Nee, dat kan niet, ik heb om twee uur een afspraak.”

Hier zien we weer enkele bekende humoristische procédés in werking. De setting is uiteindelijk weer de schoolklas met de machtsverhouding leraar versus leerling. Net als in de mop “Wat op de grond ligt is vies” voert het kind in feite een opdracht consequent uit en vertoont daarmee brutaal en ongehoorzaam gedrag. Met de mop van ‘Ja, mes, hoera’ heeft deze mop gemeen, dat de jongen klakkeloos nazegt wat hij gehoord heeft, waardoor hij zich in de nesten werkt.

De mop over “Als ik je pak, eet ik je op” is vervolgens de eerste van het type “Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander ...” De mop is tweemaal verteld door Marokkaanse kinderen, en in beide gevallen is de Marokkaan aan het eind ook de held van het verhaal:

“Er was ... waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander, die gingen naar hotel. De Turk ging naar èh ... wou een kamer. Ze wouden alledrie een kamer, maar ... Ze wouden alledrie een kamer, maar die waren op. Er was alleen maar één zolderkamer. Dus de Turk vroeg: ‘Mag ik daarheen? Ik kom er ...’ Maar die man zei: ‘Je komt er toch nooit levend uit.’ Toen zei die: ‘Ik probeer het.’ Toen gingdie naar boven. Keek ’ie èh ... keek ’ie of ’ie het kon halen. Zei die: ‘Ja.’ Gingdie slapen. Werd ’ie wakker, hoorde die: ‘Als ik je pak, g... Als ik je pak, eet ik je op. Als ik je pak, eet ik je op.’ Loopt ’ie naar het raam, springt ’ie d’r uit, gaat ’ie dood. Komt die Nederlander, die gaat ook. Zegt ie: ‘Ja, ik haal het wel.’ Van: ja, ik kan ’t wel enzo. Gaat ’ie ook naar z’n kamer. En dan hoort ’ie ook ’s avonds: ‘Als ik je pak, eet ik je op. Als ik je pak, eet ik je op.’ Loopt ’ie naar de kamer ... pakt ’ie z’n zakmes. Pleegt ’ie zelfmoord. Gaat die Marokkaan naar boven. Hoort ’ie precies hetzelfde, kijkt onder z’n bed. Ziet daar een aapje die in zijn neus zit, een stukje snot eruit haalt en d’r naar kijkt van: ‘Als ik je pak, eet ik je op. Als ik je pak, eet ik je op.’”

Deze mop is bij Nederlandse kinderen ook geliefd, maar wordt door hen – in elk geval als de maatschappelijke context weinig of niet multi-cultureel is – vaker verteld over een Nederlander, een Belg en een Duitser. De Duitser

kan desgewenst ook bijvoorbeeld een Engelsman, een Fransman, een Rus of een Amerikaan zijn. De Nederlander is bij deze vertellers uiteraard de held. In een multiculturele contactsituatie blijkt de behoefte kennelijk groot om de voornaamste etnische groepen tot onderwerp te kiezen. De manier waarop de hiervoor geciteerde verteller de drie groepen aankondigt, is tamelijk typerend: hij begint met de nationaliteit waartoe hij zelf behoort, en noemt dan de twee anderen. Op grond van deze volgorde valt eigenlijk al te voorspellen, wie de held zal zijn (zie hierover ook de bijdrage van Boumans). De kwalificaties die de Nederlander en de Turk krijgen toegewezen zijn ‘lafheid’ en ‘domheid’. Zij nemen voetstoots aan dat de uitspraak “Als ik je pak, eet ik je op” duidt op de aanwezigheid van een menseneter, of waarschijnlijker nog: een monster of demonisch wezen. De Nederlander en de Turk zijn ‘bijgelovig’, gaan niet op onderzoek uit, en begaan uit angst een wanhoopsdaad. De Marokkaan daarentegen is niet bang uitgevallen, benadert de situatie pragmatisch en gaat op onderzoek uit. Zijn dappere en rationele benaderingswijze heeft resultaat: hij ontdekt dat er niets is om bang voor te zijn. Er zit slechts een aapje onder zijn bed uit z’n neus te eten (het kan ook een kabouter of een dwerg zijn, die in de kast zit).

De mop genaamd “Ik ben de geest van vuur en bloed” is eenmaal door een allochtone jongen verteld, die de plot enigszins verhaspelde, en eenmaal door een allochtoon meisje, dat een tamelijk gave versie vertelde:

“Jantje, z’n vader en z’n moeder gingen naar de bioscoop. Z’n moeder moest naar de wc. Toen hoorde ze daar in de wc: ‘Ik ben de geest van vuur en bloed. Ik ben de geest van vuur en bloed.’ Zijn moeder rende keihard en schreeuwend de wc uit. En toen moest z’n vader naar de wc. Die hoorde hetzelfde: ‘Ik ben de geest van vuur en bloed.’ Toen ging hij ook gillend de wc uit. En toen moest Jantje. Toen zei die geest: ‘Ik ben de geest van vuur en bloed. Ik ben de geest van vuur en bloed.’ En toen zei Jantje: ‘En ik ben ’t jongetje dat plassen moet.’”

In de meeste geslaagde versies van deze mop, moet het dialoogje aan het eind rijmen: dit maakt het laconieke antwoord van het kind des te grappiger. Het kind is de held die de dreigende geestverschijning trotseert. Hier zijn het de volwassenen die laf en dom zijn.

De mop die ik hierboven heb omschreven als ‘Mier dood: begrafenis’, is een tweede mop waarin drie nationaliteiten figureren. De mop is eenmaal in het Turks verteld over een Turk, een Nederlander en een Surinamer (in deze volgorde). Een tweede versie is in het Nederlands verteld door de Turkse Demet: nu gaat de mop over een Turk, een Marokkaan en een

Nederlander (weer in deze volgorde), en nogmaals trekt de Turk aan het langste eind. Omdat beide vertelde versies niet geheel onproblematisch zijn, zal ik hier kort parafaseren hoe de Nederlandstalige mop verloopt: een Turk, een Marokkaan en een Nederlander overnachten in een hotel. Er zijn kamers met slangen, spijkers en mieren. De Marokkaan heeft slecht geslapen, want hij is gebeten door een slang. De Nederlander heeft slecht geslapen met spijkers in zijn rug. De Turk heeft goed geslapen. Hij heeft één mier doodgeslagen, en de rest is naar de begrafenis gegaan.

Resteert er nog één mop uit de Top Tien: ‘Kaal hoofd, blote kont’. Voor alle moppen uit de Top Tien zijn op z’n minst wel aanverwante versies in de Nederlandse mondelinge overlevering aan te wijzen. Ook in Nederland zijn moppen aangetroffen waarin een bloot achterwerk wel wordt aangezien voor een kaal hoofd. Maar toch zou van de specifieke plot van de moppen ‘Afsnijden bil / piemel’ en ‘Kaal hoofd, blote kont’ voorzichtig verondersteld kunnen worden dat ze eerder tot de Turkse dan tot de Nederlandse traditie behoren. Eén versie verloopt aldus:

“Er was een ... Jantje ging naar school. De meester zei: ‘Morgen moeten jullie allemaal kaal zijn.’ Hij dacht èh ... Hij wilde niet kapper toe ... hij wilde niet zijn hoofd scheren. ’t Volgende dag, de volgende dag kwam Jan naar school. [...] Toen ging de meester kijken of iedereen zijn haar ... sch... afgeknipt hebt. Toen gingie naar Jantje kijken. Toen ging Jantje zijn broek uittrekken. Toen raakte die zijn kontje aan. Zei de meester ... Hij had zijn broek uitgetrokt. Had ’ie aan de kontje aangeraakt. Toen zeydie: ‘Wat een glatte hoofd.’”

Het décor is andermaal de school, en Jantje gaat weer eens tegen het gebod van de meester in. Met een list weet hij de meester te misleiden.

3. Thematiek: wat wel en wat niet?

De Top Tien-moppen zijn allemaal door kinderen verteld. Het valt niet te ontkennen dat de thematiek uit de Top Tien-moppen raakt aan enkele duidelijke culturele categorieën en taboes, die met name in de belevingswereld van kinderen een significante rol vervullen: gehoorzaamheid - ongehoorzaamheid, reinheid - onreinheid, zindelijkheid - onzindelijkheid, slimheid - domheid, moed - lafheid, en tenslotte taalvaardigheid, castratie en kannibalisme. Veel moppen spelen zich verder in de belevingswereld van kinderen af: het kind Jantje (soms: Keloğlan) is vaak de hoofdrolspeler in conflict-situaties met een (groot)ouder of onderwijzer. Volwassen thema’s als seksualiteit, huwelijks- en familieproblemen, religie en politiek zijn niet

of nauwelijks aan de orde gekomen. Absurde moppen zijn ook nauwelijks verteld, of het zou het volgende raadsel moeten zijn: “Wat zijn twee krokodillen in een slaapzak? Een hagedis.” Dit werd gelijktijdig door twee kinderen met stelligheid verkondigd, en geen van de onderzoekers heeft een goede verklaring voor deze grap. Het zou hoogstens een absurde variatie kunnen zijn op het volgende – óók tijdens Salaam vertelde – raadsel: “Wat zijn twee negers in een slaapzak? Een Twix” (Twix is een merknaam voor twee staafjes biscuit met chocolade erover in een verpakking, voorheen Raider geheten).

Dit brengt ons meteen bij het onderwerp van de etnische moppen. Het Twix-raadsel is een tamelijk onschuldige mop, waarin negers op basis van kleur-analogie geïdentificeerd worden met chocola. Ook de moppen op het stramien van “Er waren een Marokkaan, een Turk en een Nederlander ...” zijn etnisch van karakter, en dat kan zelfs volgehouden worden voor de Belgenmoppen. Maar welbeschouwd waren de moppen, verteld op Salaam Lombok, nooit ronduit kwaadaardig, vijandig of racistisch. Wellicht de meest kwalijke grap was deze, verteld door een Marokkaanse jongen:

“Er was eens een Marokkaan, een Nederlander en een Turk. Die gingen naar het café. En èh ... Marokkaan ging bier, bier halen. En nog. En die Nederlander ging weer bier halen. En èh, die Turk ging ook bier halen. En zei die meneer van de café: ‘Dan moet je niet naar de wc gaan.’ Dan ging de Marokkaan naar de wc. En èh, dan ging de Nederlander naar de wc. Zei de Marokkaan en de Nederlander: ‘Hé, Turk, waarvoor ga je niet naar de wc?’ Die Turk zei: ‘Turkie, Turkie zijn niet gek: Turkie, Turkie Pampers, èh Pampers èh Pampers op.’”

De mop is enigszins onbeholpen verteld. Doorgaans gaat het erom dat drie nationaliteiten een weddenschap aangaan wie het meeste bier kan drinken zonder naar het toilet te gaan. De Turk is in deze mop altijd de winnaar, en de slotfrase dient idealiter ritmisch te rijmen: “Turkie Turkie is niet dom, Turkie Turkie luier (of: Pamper) om.” Dat hij de winnaar van de weddenschap is, betekent evenwel niet dat hij altijd de held van de mop is. De mop is eigenlijk ambigue. In principe kan de mop door een Turk verteld worden, en kan hij de luierdrager op compromisloze wijze in de drinkwedstrijd laten triomferen. Maar als een Nederlander of een Marokkaan de mop vertelt, dan is de Turk toch vooral een valsspeler (en kromprater), die er met zijn luier onzindelijke babygewoonten op nahoudt. Tijdens later veldwerk (op 28 juli 1999 op het Bankaplein) werd deze mop nog eens verteld door de Marokkaanse jongen Abdel, hetgeen op protest stuitte van zijn Turkse boezemvriend Cihan, die de mop als beledigend ervoer.

Maar welbeschouwd kunnen de moppen verteld op Salaam Lombok nauwelijks als racistisch bestempeld worden. Racistische moppen die bepaalde etnische groepen daadwerkelijk willen treffen en beledigen, kennen aan bijvoorbeeld Surinamers, Turken of Marokkanen eigenschappen toe als verregaande viesheid, luiheid, armoede en/of criminaliteit. Ook zijn er racistische moppen waarvan de boodschap is: groep x moet het land uit of vernietigd worden. Dit type moppen is evenmin aangetroffen in Lombok. Dat lijkt natuurlijk een mooi resultaat voor de graad van tolerantie in Lombok, en uit veldwerk is ons ook gebleken dat de meeste bewoners in Lombok daadwerkelijk elkaars aanwezigheid hebben leren accepteren. Maar we hebben hier evengoed uitzonderingen op gevonden. Vooral de oudere Nederlandse bewoners, die de arbeiderswijk van vroeger nog hebben meegemaakt, en die nooit de gelegenheid hebben gehad of ertoe zijn gekomen om te verhuizen, willen nog wel eens hartgrondig mopperen over het multiculturele karakter van de wijk. Allicht zullen in deze kringen nog wel eens racistische moppen circuleren, maar voor onze microfoon werden ze niet verteld.

Alhoewel we er expliciet naar hebben gevraagd, hebben we van de allochtone kinderen helaas ook geen moppen over (domme, vieze, gierige?) Nederlanders te horen gekregen tijdens Salaam Lombok. Het is denkbaar dat de kinderen uit hoffelijkheid geen moppen over Nederlanders – immers het merendeel van de onderzoekers – hebben willen vertellen. Het zou echter ook mogelijk zijn, dat er helemaal geen moppen over Nederlanders bestaan. Het is namelijk veel gebruikelijker dat een etnische meerderheid grappen maakt over een etnische minderheid, dan andersom. Etnische minderheidsgroepen hebben ook in Lombok de neiging om zich – met behoud van eigen identiteit – in positieve zin te richten op de dominante Nederlandse cultuur. Zo'n situatie laat weinig ruimte over voor grappen. En toch ... na veel veldwerk en doorvragen hebben we later nog een mop over een domme Nederlander te horen gekregen van de Marokkaanse jongen Abdel:

Abdel: “Een Nederlander die ging naar Marokko. En zeitie: ‘Van wie is deze café?’ Zei die man naar de Nederlander, die Marokkaanse man: ‘*Ruh tqewwed*’ Toen zei die: ‘O ...’

Interviewer: “Wat zei die?”

Abdel: “Hij zei: ‘*Ruh tqewwed*’ Is in Marokkaans. En toen zei die: ‘O, Rost Kawoet. Rost Kawoet.’ Toen gingtie naar restaurant. Toen ziedie: ‘Van wie is deze restaurant?’ Zei die man van de bar van de restaurant: ‘*Ruh t... a l-hmar*.’ Zeitie: ‘O, van Rochelsjmar.’”

Interviewer: “En wat betekent dat echt?”

Abdel: “Hè? Ga opdonderen en mongool.”

Marokkaans meisje: “Ga weg, ezel.”

Interviewer: “Wegwezen. Ja. Okee.”

Abdel: “En nog gaat door, hoor. Toen kwamtie naar ziekenwagen. Toen zeitie: ‘Van wie is deze ziekenwagen, die hier doodgaat.’ Zeitie: ‘*A ruh uh l-hmar tqewwed.*’ Zeitie: ‘O, van Rotjemarkoewee.’ Zeitie ... Toen gingtie terug naar èh ... Ik weet er nog eentje!”

Interviewer: “Dat was de mop al?”

Deze mop is voor Nederlanders in feite niet leuk, omdat ze het ‘Marokkaans’ – in dit geval het Arabisch – niet kunnen verstaan. En daar gaat de grap ook over: de Nederlander denkt telkens dat hij de naam van een eigenaar te horen krijgt. Maar elk antwoord van de Marokkanen is een variatie op: ‘Hoepel op, ezel.’ Terwijl sommige moppen in Lombok gaan over Turken en Marokkanen met Nederlandse taalproblemen, worden hier de rollen dan toch eens omgedraaid. De Hollander heeft in Marokko natuurlijk evenveel communicatieproblemen, en hij merkt absoluut niet dat hij wordt uitgescholden. Zelfingenomen doet hij net of hij de namen van de ‘eigenaars’ wel kent. Het heeft weinig zin om een dergelijke mop aan Nederlanders te vertellen, tenzij men de toehoorders evenzeer in de maling wil nemen. Maar in principe functioneert de mop in deze vorm alleen goed binnen de Marokkaanse gemeenschap zelf, in Lombok en/of Nederland.

4. Traditie

Een mop als “Wat op de grond ligt is vies” is op Salaam zo vaak verteld, en ook uit het moppenrepertoire van Nederlandse kinderen zo bekend, dat men gerust mag spreken van een (recente) traditie. In de Nederlandse Volksverhalenbank van het Meertens Instituut (Amsterdam) is er om die reden al een typenummer aan deze mop toegekend (TM 8039).

Er zijn tijdens Salaam meer moppen verteld met een nog aanzienlijk oudere traditie. De mop van het type AaTh 1697, “*We three; for money*”, (Ja, mes, hoera) is hiervóór reeds genoemd. Door de eeuwen heen zijn met deze mop Zwitsers bespot die geen Engels kenden, Duitsers die geen Pools konden spreken, Walen die het Vlaams niet beheersten en Serviërs die geen Turks kenden. In de 19e eeuw waren het de Duitse seizoenarbeiders die ’s zomers in Nederland op de boerderijen kwamen werken, en die bespot werden om hun gebrek aan kennis van de Nederlandse en de Friese taal.

Een andere mop met een brede mondelinge traditie hoorden we vertellen door een meisje in het Turks. In de mop wordt de koppige vasthoudend-

heid van de vrouw gethematiseerd, die tot het bittere eind het laatste woord (en gelijk) wil hebben. In de mop van het Turkse meisje verwijt de vrouw haar man een ezel te zijn. Zelfs nadat ze gered is en vervolgens weer de verdrinkingsdood tegemoet gaat, moet ze haar man nog naroeppen dat hij een ezel is. In de volksverhaaltraditie behoort deze vertelling tot het type AaTh 1365, *The Obstinate Wife* en sluit bovenal aan bij het subtype AaTh 1365C, *The Wife Insults the Husband as Lousy-head* (meer hierover bij Roodenburg).

Een laatste Salaam-mop die een respectabele traditie kent is die van het type AaTh 660, *The Three Doctors*, bekend vanaf ca. 1300, waarin telkens een medische ingreep, meestal een onmogelijke operatie, een wonderlijk gevolg heeft. Als iemand de hand van een dief krijgt getransplanteerd, kan hij vervolgens het stelen niet laten. Als iemand kattenogen krijgt, ziet hij plotseling uitstekend in het donker. Als een arbeider ambtenarenbloed krijgt toegediend, wordt hij vervolgens aartslui. De mop leent zich bijzonder goed om etnische grappen mee uit te halen. Als een Duitser bijvoorbeeld een Nederlander wil worden, moet een kwart van zijn hersenen worden weggehaald. De chirurg vergist zich en haalt driekwart van de hersenen weg. De arts komt zich verontschuldigen, maar de patiënt zegt met vrolijke Vlaamse tongval: “Awèl, da’s ‘ne plezante!” In een wat minder gangbare variant wil een Belg Nederlander worden. Weer wordt het merendeel van de hersenen per ongeluk weggenomen, maar de patiënt reageert laconiek: “Dat hindert neat”, wat Fries is voor “Dat geeft niks.” De grap impliceert dat bepaalde bevolkingsgroepen aanmerkelijk dommer – of tenminste meer ‘achtergebleven’ – zijn dan andere. In Lombok is weer een andere etnische groep de kop van Jut, zoals blijkt uit de volgende versie van een Marokkaanse jongen:

“Er was eens een Nederlander, die wou een Belg worden. Dus moest ie ... gingtie naar ziekenhuis. Zei juffrouw: ‘Je moet wel 50% van je hersens eraf.’ Wordt ‘ie wakker. Zegt ‘ie: ‘Ik heb per ongeluk 90% van je hersens eraf gehaald.’ Wordt ‘ie wakker, praat ‘ie Turks. Hij is een Turk geworden.”

Het is eigenlijk jammer dat de patiënt aan het eind niet een paar woordjes Turks spreekt, maar waarschijnlijk zou dat de mop er in de praktijk niet makkelijker op maken. Buiten de Turkse taalgemeenschap is de kennis van het Turks in Nederland vrij minimaal, en het gevaar van miscommunicatie tussen verteller en luisteraars is daardoor betrekkelijk groot. En niets is dodelijker voor een mop.

Van de drie traditionele moppen die zojuist behandeld zijn, hebben er twee een significante inhoudelijke aanpassing ondergaan (met de Turk in

de underdog-positie), die in een multiculturele samenleving als Lombok te verwachten was. Alleen in een contactsituatie van Nederlanders, Marokkanen en Turken kunnen dergelijke moppen optimaal functioneren en een bepaalde betekenis toegekend krijgen.

5. Vertellen

Sommige moppen, die tijdens Salaam Lombok werden verteld, begrepen de onderzoekers niet. Dat lag in de eerste plaats aan henzelf: wie thema's als (on)reinheid of bijvoorbeeld prestatiedrang niet als problematisch onderkent, zal ook de grap niet snappen. Regelmatig vertelden allochtone kinderen verhaaltjes over het vervullen van opdrachten, die in hun bewoordingen vaak ook nog 'snel' uitgevoerd moesten worden. Het allochtone kind dat vertelt over Jantje die zijn keersommen niet kent (zie de inleiding op deze bundel), moet moeite doen om zijn publiek ervan te overtuigen dat het een mop betreft. Pas wie zich realiseert onder welke hooggespannen verwachtingen van veel ouders de allochtone kinderen schoolgaan en moeten presteren, begint aan te voelen hoe pijnlijk elk falen op school is, en hoezeer de situatie af en toe een bevrijdende lach behoeft.

Soms ook gaat het vertellen van de mop gewoon de mist in (vgl. ook Kuipers), omdat de verteller zich het verhaalverloop niet meer herinnert. En soms heeft de verteller geen mop paraat en slaat aan het 'fabulieren' op basis van eerder gehoorde plot-elementen. Een voorbeeld hiervan is het verhaaltje van de Marokkaanse Mourad:

“Er was eens een meneer. Er was eens een meneer. Hij ging naar de markt. Hij vond da... Hij keek in zijn zakken of hij geld had. Hij had geen geld. Toen zeitie ... gingtie bedelen aan de mensen. Toen zeitie ... gelijk had 'ie twee vijftig gevonden. Toen [???] maar de politie zei: 'Heb je een mevrouw vermoord?' Zei die: 'Ja meneer. Ja politie. Ik heb een mevrouw vermoord met een mes ... en een pistool.' Klaar.”

Het element van de markt is waarschijnlijk ontleend aan de realiteit van de Salaam Lombok-markt. Het vinden van twee vijftig zal samenhangen met het verdienen van een rijksdaalder voor het vertellen van een mop. De laatste ingrediënten zijn ontleend aan de eerder gehoorde AaTh 1697-mop (politie, vrouw, moord, mes).

Bij wijze van mop blijkt Mourad ook in staat om een waarschijnlijk reële schoolsituatie – waar destijds echt om gelachen is – na te vertellen:

“Jantje ging naar school. Hij zei tegen de juffrouw: ‘Ik ga even me ... Ik ga even drinken.’ Toen zei hun ... Toen zei ze: ‘Ga maar drinken, maar kom dan snel terug.’ Zei ze: ‘Okee, ik ga even drinken, dan kom ik weer terug.’ Zei Jantje: ‘Ja, ik ga even naar ...’ Zei die andere jongen: ‘Mag ik ook drinken?’ Zei ze: ‘Nee, tot hij klaar is, want anders gaan jullie daar vechten.’”

Onder de vertellers bevond zich verder een Turkse jongen met een lichte geestelijke handicap. Hij heeft tot vier maal toe gepoogd dezelfde mop te vertellen, en is daar gaandeweg ook steeds beter in geslaagd. De uitgangssituatie was steeds een vliegtuig dat een ongeluk dreigde te krijgen. Telkens laat de verteller een (wisselend) drietal nationaliteiten uit het vliegtuig springen. Uiteindelijk wordt het duidelijk dat er twee doodvallen en er één met een parachute het overleeft. Tot de genoemde nationaliteiten behoren Nederlanders, Turken, Surinamers, Brazilianen, Spanjaarden, Fransen en Marokkanen. In zijn beste en laatste versie betreft het een Nederlander, een Marokkaan en een Turk (de volgorde is niet zoals men zou verwachten) die uit het vliegtuig springen. Alleen de Turk overleeft het avontuur dankzij een parachute. Uit de manier waarop deze jongen de mop vertelt, blijkt dat hij terdege beseft hoe de structuur van een dergelijke mop in elkaar steekt: er zijn drie nationaliteiten, er doet zich een probleem voor en de slimste redt zich uit de netelige situatie. De mop was echter niet leuk omdat de jongen wel de ‘syntaxis’ van de mop beheerste, maar niet de ‘semantiek’.

6. Etniciteit en uitwisseling

Wat zou een culturele contactsituatie zoals in Lombok in theorie kunnen opleveren aan verhalen en moppen? Ten eerste dient men er autochtonen aan te treffen die Nederlandse moppen vertellen – en dat is het geval. Vervolgens zou men kunnen veronderstellen dat er ook autochtonen zijn, die moppen of grappige verhalen uit een andere cultuur kunnen vertellen. Op Salaam Lombok zijn we deze Nederlanders niet tegengekomen, maar bij voortgezet veldwerk wel. Van Anneke de Jong (verplegingswetenschapper) en Nelly Manders (onderwijzeres) kregen wij in latere interviews grappige verhalen te horen over de Turkse geestelijke Nasreddin Hodja. De Lombokse professionele verhalenverteller Marco Holmer heeft zelfs een heel verhalenprogramma op zijn repertoire, dat *Hodja in Holland* heet. Hierin laat hij de traditionele Turkse verhalen zich in Nederland en zelfs specifiek in Lombok afspelen.

Bij de allochtonen zou men een onderscheid kunnen maken tussen vier categorieën moppen:

1. moppen die bij uitstek in het land van etnische herkomst verteld worden,
2. moppen die allochtonen in Nederland aan elkaar vertellen,
3. moppen die allochtonen in Nederland aan Nederlanders vertellen, en
4. typisch Nederlandse moppen die allochtonen in Nederland vertellen.

Om met de laatste categorie (4) te beginnen: we hebben van allochtonen Belgenmoppen gehoord, die in Marokko of Turkije geenszins verteld worden (althans niet met Belgen in de hoofdrol). Allochtonen hebben zich hier dus Nederlands repertoire toegeëigend. Sommige van die moppen moeten ook per se in het Nederlands verteld worden, omdat er een specifieke taalgrap in zit. Bijvoorbeeld deze mop van een allochtone volwassene:

Interviewer: "Meneer, u kent een mop?"

Man: "Waarover?"

Interviewer: "Over iets leuks. Een ... Nederlanders. Een mop over Nederlanders."

Man: "Ik heb een mop over Belgen, maar ... die ken ik niet zo goed."

Interviewer: "Ah, jawel."

Man: "Nou, d'r kwam d'r èh ... hoe heet het?"

Interviewer [geeft microfoon]: "Hier, pak vast."

Man: "Ah. Effe kijken. D'r komt d'r een Belg een café binnen. Hij zegt: 'Waar is de wc?' Tegen de, hoe heet het, èh, de ober. En de ober die zegt: 'Ja, die is verstoppt.' En de Belg zegt: 'Ja, dat geeft niet, dat kan ik toch wel vinden.'"

Een ander voorbeeld, van een allochtone jongen:

"Jantje was op de gro... Jantje ging naar ... èh Jantje, Jantje was ... nee ... Jantje was met z'n oma aan naar het bos gaan. Hij zei ... Oom zei: 'Kijk èh, kijk èh, Jantje, ik zie de bos.' Hij zei: 'Nee, oom, door die boom kan ik het niet zien.'"

De mop draait feitelijk om het Nederlandse spreekwoord 'Door de bomen het bos niet meer zien'.

De Turkse moppenvertellers van Salaam Lombok bleken Turkse moppen te kunnen vertellen over de Turkse figuren Keloğlan [spreek uit: Kellolan] en Nasreddin Hodja (zie categorie 1). Moppen over Temel, die onder Turkse volwassenen bijzonder populair zijn, hebben we niet gehoord. Temel is de naam van een doorgaans stereotiep domme bewoner van het Zwarte Zeegebied (i.h.b. van de stad Trabzon), die al lachwekkend

is om het dialect dat hij spreekt (vgl. de Belgenmoppen in Nederland; zie ook de bijdrage van Dorleijn). Tijdens een bezoek aan Jongeren centrum ULU in mei 1999 vertelde een Turkse man ons de volgende mop (in parafraze weergegeven):

Temel woont aan de Zwarte Zee in een heel klein huis. Op een dag krijgt hij bericht uit het westen van Turkije dat zijn broer met z'n gezin bij hem op bezoek komt. Het bezoek blijft ook overnachten. Dat is een probleem voor Temel, want zijn huis heeft maar één kamer. En gasten moet je altijd in de mooie kamer laten slapen.

Als het bezoek arriveert, is Temel er uit: broer mag met vrouw en kinderen in de kamer slapen, en Temel zal dan met zijn gezin in de gang slapen.

Die nacht moet de broer nodig naar de wc. Hij loopt de gang op, maar hij kan de deur van de wc niet open krijgen, want Temel en zijn gezin liggen ervoor te slapen.

Ten einde raad pakt de broer een bloemenvaas, haalt de bloemen eruit, poept erin en zet de vaas met bloemen weer terug.

De volgende ochtend vraagt Temel aan zijn broer hoe hij geslapen heeft. 'Goed,' zegt de broer.

Dan vertrekt het bezoek weer.

Een behoorlijke tijd later krijgt de broer een brief van Temel, en daarin staat: 'Beste broer, vertel me alsjeblieft waar je gepoept hebt. We zijn al drie keer verhuisd, maar het blijft maar stinken.'

Dit type moppen doet het in Turkije buitengewoon goed, maar Turken vertellen deze moppen ook in Nederland onderling aan elkaar. Er zijn echter ook moppen die Turken elkaar uitsluitend in Nederland vertellen, omdat ze in Turkije niet begrepen worden (categorie 2). Op 16 juni 1999 vertelde meneer Kazım Taşkan ons de volgende mop:

"Een Marokkaanse vrouw, hoogzwanger, (die kennen jullie, of niet? Nee.) die moet zonodig naar ziekenhuis: bevallen. Ze bellen de ambulance, maar die komt niet. Toevallig rijdt er een politiewagen langs. Die politiewagen van: 'Ik neem u mee.' Vrouw in de politiewagen, achterin. Richting ziekenhuis. Onderweg moet het echt zonodig gebeuren. Nou, politieman heeft de wagen aan de kant gezet. Kijken ze naar de vrouw: 'We komen zo naar binnen.' Nou, politie-agenten kijken mekaar van: wat doen we? Nou, dan moeten we maar gewoon zelf doen, hè? Want het ziekenhuis is nog ver. Marokkaanse vrouw doet zijn benen wijd, en ja hoor, het was een tweeling. Trekken aan z'n kop van het eerste kind, hè? Die politieagent trekken, trekken. Die jongen kijkt zo naar de politie. Zegt 'ie: 'Mohammed, terug! Politie!'"

Meneer Taşkan zegt dat deze mop in Turkije op onbegrip stuit. De associatie tussen Marokkanen en criminaliteit wordt daar niet gemaakt, en men reageert in de trant van: "Die baby is slim, die kan al praten!"

Bepaalde onderwerpen voor moppen lijken meer cultuurgebonden dan andere. Bijvoorbeeld: het concept van (on)reinheid lijkt vooral belangrijk in de moppen van Marokkanen. De mop die de Marokkaanse Samir heeft verteld op Salaam Lombok lijkt daar een goed voorbeeld van:

“Een Marokkaan, een Turk en een Ma... Nederlander zaten in restaurant. Zaten spaghetti te eten. Ze waren bang voor een spook met vieze handen. Ineens kwam de spook met vieze handen naar de Nederlander. Was de Nederlander bang. Zei hij: ‘Ik ga weg, spook met vieze handen.’ Ging hij naar de Turk. Zei de Turk precies hetzelfde wat de Nederlander zei. Toen ging de spook met de vieze handen naar de Marokkaan. Zei de Marokkaan: ‘Ga eerst je handen wassen.’ ‘Dank u wel, Ahmed.’”

Later tijdens het veldwerk werd deze mop ons nog eens verteld door de Marokkaans-Surinaams-Nederlandse Tamara. Zij had het over het “spook met de zwarte handen” en de Marokkaan eindigt met de woorden: “Ga je handen wassen en kom couscous eten.” Als wij doorvragen over deze mop, zegt Tamara stellig dat de personages in deze mop niet inwisselbaar zijn. De mop moet volgens haar eindigen met de Marokkaan als held die de opdracht geeft om de handen te wassen. Een variant blijkt te gaan over de geest met het blauwe oog. Hij kan aan het slot door de Marokkaan dapper gewaarschuwd worden dat hij er nog een blauw oog bij kan krijgen, maar hij kan eveneens de opdracht krijgen om zijn handen te wassen en couscous te komen eten.

Een voorbeeld uit de categorie van de ‘allochtone’ mop die allochtonen bij uitstek aan Nederlanders vertellen (categorie 3), is de de mop over de Marokkaanse krokodil, verteld door een Marokkaanse jongen tijdens Salaam Lombok:

Jongen 1: “Okee. Er was eens een krokodil. Kwam uit een Marokkaanse oceaan. En krokodil kwam vogeltjes tegen, die heeft 'ie opgegeten. Kwam hij een vis tegen, toen heeft hij opgegeten. Kwam hij een koe tegen, heeft hij hem opgegeten. Toen kwam hij een hond tegen, heeft hij opgeten. Toen kwam hij een varken tegen; toen ging hij gewoon even blijven staan. Toen zei het varken – en de varken woude dood – toen zei varken: ‘Waarom eet je mij niet op?’ Toen zei de Marokkaanse krokodil: ‘Omdat ik een moslim ben.’”

Jongen 2: “Hahaha.”

Jongen 1: “Want Marokkaanse ... want Marokkanen mogen geen varkensvlees ...”

Jongen 2: “Maar Marokkanen eten ook geen hond hoor. En Marokkanen eten ook geen hond.”

Jongen 1: “'t Is een krokodil!”

Als deze mop in Marokko verteld zou worden, zou hij geen enkel effect sorteren. Iedereen is er immers moslim en bekend met het verbod op het nuttigen van varkensvlees ... dus wat is de grap? Deze mop functioneert alleen in een contactsituatie tussen moslims en niet-moslims. De mop is bij uitstek een islamitisch mopje, en wordt pas leuk als hij aan (argeloze) varkensvleeseters verteld wordt. De reactie van de jongen die meeluistert, is ook interessant. Hij herkent de vertelling als grap en lacht in eerste instantie vrolijk mee. Vervolgens begint hij toch bedenkingen te krijgen tegen de analogie: als die krokodil te nadrukkelijk vergeleken wordt met een moslim, moet wel aangetekend worden dat ook een taboe-dier als de hond niet gegeten wordt door moslims. De verteller vindt echter dat de analogie door de luisteraar nu weer te ver wordt doorgetrokken: het gaat nog steeds wel om een krokodil, die verder niet al te kieskeurig is in zijn dieet. Overigens vond de Turkse moppenverteller Kazım Taşkan deze mop niet bijster leuk. Naar zijn smaak werd er ook teveel een vergelijking gemaakt tussen een moslim en een woest, primitief dier als een krokodil.

7. Conclusie

Tijdens Salaam Lombok hebben we kinderen niet alleen gevraagd om moppen te vertellen, maar ook om liedjes te zingen. Naast Sinterklaasliedjes, 'Vader Jacob' en 'Ik zag twee beren broodje smeren' (inclusief de parodistische variatie 'Ik zag twee heksen an 't sexen'), kregen we tot onze verrassing van allochtone kinderen ook bekende liedjes te horen als het raadselachtige 'Ozewiezewo', het speellied 'Zeg Roodkapje waar ga je henen?' en zelfs het plechtig-ouderwetse 'Drie schuintamboers'. Ook tijdens later veldwerk hebben we ons meermalen kunnen verbazen over het rijke Nederlandse liedrepertoire van allochtone kinderen. Op dit liedrepertoire hebben de basisscholen in Lombok een grote invloed, want het zingen van liederen maakt deel uit van het (taal)onderwijs. Ook het vertellen van sprookjes en aanverwante volksverhalen behoort tot het lespakket van de basisscholen. Dankzij de school zijn veel allochtone kinderen bekend geraakt met Hans en Grietje, Klein Duimpje en met Anansi de spin. Op de basisschool worden ook wel Nasreddin Hodja-verhalen verteld, maar geen moppen. Moppen-vertellen gebeurt bijvoorbeeld thuis of op straat. Tijdens Salaam Lombok en het navolgende veldwerk hebben we onder kinderen en volwassenen een aanzienlijk moppenrepertoire aangetroffen. Veel moppen die we gehoord hebben, circuleren al langer in de Nederlandse samenleving,

ook onder Nederlanders. Als de verzamelde moppen allemaal in onberispelijk Nederlands zouden worden afgeschreven, dan zou van weinig grappen uit te maken zijn wat de etnische achtergrond is van de vertellers, of wat de etnische boodschap is van de mop. Maar in bepaalde gevallen hebben de moppen toch wel een etnische thematiek of inkleuring meegekregen, zoals het Spook met de *Vieze Handen* en de Marokkaanse Krokodil. Aspecten als reinheid en religiositeit springen er sporadisch uit, en tot op zekere hoogte ook prestatiedrang en taalgedrag. Etnische voorkeuren komen meermaals naar voren in moppen met drie nationaliteiten (“Er waren een Nederlander, een Turk en een Marokkaan ...”). Verder lijken de moppen ‘Afsnijden bil/piemel’ en ‘Kaal hoofd, blote kont’ wat populairder te zijn bij Turkse kinderen dan bij anderen. Toch was ‘eticiteit’ tijdens het moppen-vertellen op Salaam Lombok van secundair belang. De meeste moppen van de kinderen waren meer gebonden aan leeftijd dan aan etniciteit. De populairste thema’s waren: gezagsverhoudingen (gehoorzaamheid en brutaliteit), zindelijkheid (poep en pies), domheid en slimheid, angst en dapperheid.

Literatuur

- Aarne, A. & S. Thompson: *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Helsinki 1964.
- Aarssen, J. & W. Jongenburger: *Talen en culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal. Een survey-studie*. Amsterdam 2000.
- Bakas, A. & H. van Wolde: *Gluren bij de burens. Humor en diversiteit*. Lelystad 1997.
- Davies, C.: *Ethnic humor around the world. A comparative analysis*. Bloomington [etc.] 1990.
- Davis, M.S.: *What’s so funny? The comic conception of culture and society*. Chicago [etc.] 1993.
- Dekker, T., J. van der Kooi & T. Meder: *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties*. Nijmegen 1997.
- Dibbits, H. & T. Meder: ‘Kasbah in de Kanaalstraat. Beeldvorming in en rond een multi-etnische stadswijk: een verkenning’, in: *Volkskundig Bulletin* 25 (1999) 1.
- Douglas, M.: ‘Jokes’, in: *Implicit Meanings. Essays in Anthropology*. Londen 1975, p.90-114.
- Kuipers, G.: ‘Van klassieke joodse moppen naar zieke jodenmoppen. Het veranderende beeld van joden in Nederlandse moppen’, in: *Volkskundig Bulletin* 23 (1997) 1, p.29-49.
- Kuipers, G.: ‘Humor, schaamte en beschaving’, in: N. Wilterdink, J. Heilbron & A. de Swaan: *Alles verandert. Opstellen voor en over J. Goudsblom*. Amsterdam 1997, p.226-235.

- Kuipers, G.: “‘Moppen tappen’”. Over moppen, sociale achtergrond en humoristische communicatiestijlen’, in: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 25 (1998) 4, p.511-538.
- Kuipers, G.: ‘Onherroepelijk racistisch? Nederlanders en grappen over etnische minderheden’, in: *In de Marge* 7 (1998) 4, p.42-49.
- Kuipers, G.: ‘The difference between a Surinamese and a Turk: Ethnic jokes and the position of ethnic minorities in the Netherlands’, in: *Humor. International Journal of Humor Research* 13 (2000) 2, p.141-175.
- Kuipers, G.: *Goede humor, slechte smaak. Een sociologie van de mop*. Enschede 2001 (Diss. Amsterdam 2001).
- Legman, G.: *Rationale of the dirty joke. An analysis of sexual humor*. London 1969 (first series) en New York 1975 (second series).
- Meder, T. & M. van Dijk: *Doe open Zimzim. Verhalen en liedjes uit de Utrechtse wijk Lombok*. Amsterdam 2000.
- Palmer, J.: *Taking humour seriously*. Londen [etc.] 1994.
- Röhrich, L.: *Der Witz. Figuren, Formen, Funktionen*. Stuttgart 1977.
- Roth, K.: ‘Erzählen und Interkulturelle Kommunikation’, in: K. Roth (red.): *Mit der Differenz leben. Europäische Ethnologie und Interkulturelle Kommunikation*. Münster [etc.] 1996.
- Verhoeven, P.: ‘Hygiëne, gewoonten, normen en waarden van Marokkaanse en Turkse migranten’, in: *Samenwijs* 10 (1989), p.127-128.